

Sami Suodenjoki

Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa

Maaseudun ihmisten kenraalikuvernöörin kansliaan lähettämät kirjeet yleistyivät Suomen suuriruhtinaskunnassa vuosina 1899–1905. Routavuosien poliittisen kuohunnan keskellä kirjeet kuohuttivat kansallista sanomalehdistöä, sillä kirjeiden otaksuttiin sisältävän toisiin kansalaisiin kohdistuvia poliittisia ilmiantoja. Sami Suodenjoki syventyy artikkelissaan kirjeiden sisältöön ja lähettäjiin sekä pohtii, millä tavoin kansalaisten halu lähestyä kenraalikuvernööriä kytkeytyi venäläishallinnon pyrkimyksiin tiukentaa otettaan suomalaisesta kansalaisyhteiskunnasta.

Suomalaisen sanomalehdistön kirjoittelua hallitsi 1900-luvun alkuvuosina Suomen ja Venäjän suhteen kriisiytyminen. Yksi tämän kirjoittelun ulottuvuuksista oli kohu salaisista ilmiannoista eli kansalaisten venäläiselle virkakunnalle lähettämistä viesteistä, jotka koskivat yksityishenkilöiden tai viranomaisten vehkeilyä hallitusvaltaa vastaan. Ilmiantoja ja niiden tekijöitä puitiin sanomalehtien mielipide- ja paikallisuutispalstoilla lähes viikoittain vuosina 1899–1905. Lehtikirjoittelun perusteella ilmiannot näyttäytyivät huolestuttavana massailmiönä, joka soti räikeästi Suomen vakiintunutta poliittista kulttuuria vastaan. Erityisen huolissaan ilmiannoista oli perustuslaillisesti suuntautunut lehdistö, joka tulkitsi ilmiannot osaksi kenraalikuvernööri Bobrikovin Suomeen levittämää vakoilujärjestelmää ja osoitukseksi kansakunnan moraalirapistumisesta.¹

Perustuslaillisen lehdistön näkemys ilmiannoista siirtyi myöhemmin lähes sellaisenaan

osaksi kansallisen historiankirjoituksen rakentamaa kuvaa routavuosista. Itsenäistymisen jälkeen suomalaisessa historiankirjoituksessa oli tarkoituksenmukaista sympatisoida perustuslaillista laillisuustaistelua ja nähdä venäläishallinto kielteisessä valossa autonomisen Suomen oikeuksien polkijana.² Tähän tulkintamalliin sopi ajatus Bobrikovin hallinnon pyrkimyksistä rakentaa suuriruhtinaskuntaan vakoilu- ja urkintajärjestelmä, johon liittyi kansalaisten houkuttelu ilmiantajiksi.³ Myös myöhemmässä tutkimuksessa on toistettu käsitystä siitä, että kenraalikuvernöörille, santarmille ja muulle venäläiselle virkakunnalle ilmiantoja tehneet kansalaiset toimivat hallitusvallan rekrytoimina.⁴ Näin ilmiantaminen on tulkittu ”ylhäältäpäin” ohjailuksi toiminnaksi, joka palveli venäläisen virkavallan pyrkimyksiä valvoa ja kontrolloida kansalaisyhteiskuntaa.

Tässä artikkelissa koettelen ilmiantojen historiakuva kääntämällä katseen kansalaisten virkavallalle osoittamiin kirjeisiin ja niiden lähettäjiin. Lisäksi tarkastelen kirjeiden lähettäjien, virkavallan ja mediajulkisuuden välistä vuoro-

1. Tutkimusta varten keräämässäni sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa on runsaat sata lehtijuttua, jotka käsittelevät ilmiantoja ja kansalaisten venäläishallinnolle lähettämiä kirjeitä. Aineiston kokoaminen on painottunut tiettyihin lehtiin ja paikkakuntiin, joten aineisto sisältää vain pienen osan kaikista aihepiiriin liittyvistä jutuista. Perustuslaillisen lehdistön suhtautumisesta ilmiantoihin ks. Juha Ala, *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. Gaudeamus 1999, 57–69; Juha Siltala, *Valkoisen äidin pojat*. Otava 1999, 623–628.

2. Perustuslaillisesti värittäneestä routavuosien historia-kuvasta ks. Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit*. WSOY 2007, erit. 142–147; Marko Tikka, *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. SKS 2009, 16–17.

3. Esim. Bernh. Estlander, *Elva årtionden ur Finlands historia 1898–1908*. Söderström 1923, 206–207; Eino Parmanen, *Taistelujen kirja. II osa*. WSOY 1937, erit. 422–433, 455–456, 464–465, 494.

4. Esim. Annamari Sarajas, *Viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeen*. WSOY 1962, 118–123; Pertti Luntinen, *F.A. Seyn. A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland*. Studia Historica 19. SHS 1985, 41, 145, 223–224.

vaikutusta. Lähtökohtana on jäljittää tavallisten ihmisten henkilökohtaisia ääniä ja asettaa yksilöllinen kokemus yhteiskunnalliseen kontekstiinsa tutkimusotteella, jota voi luonnehtia *uudeksi historiaksi alhaalta* (*new history from below*). Martyn Lyonsin mukaan lähestymistavalle on ominaista alempien väestökerrosten tuottamien, usein fragmentaaristen ja ilmaisultaan puutteellisten, tekstien nostaminen analyysin kohteeksi. Olennaista on myös tarkastella tavallisia lukijoita ja kirjoittajia omaa elämäänsä aktiivisesti muovaavina toimijoina, ei jonkun muun tuottamien aatteiden ja informaation passiivisina vastaanottajina.⁵ Lähestymistavan mukaisesti valotan sitä, miten kansalaiset tulkitivat omintakeisilla tavoillaan valtiollisen politiikan käänteitä ja miten he käyttivät näitä tulkintoja edistääkseen yksilöllisiä päämääriään.

Suomalaisten hallinnolle lähettämiä kirjeitä on säilynyt kenraalikuvernöörin kanslian ja muiden viranomaisten arkistoissa runsaasti, mutta niiden funktioita ja roolia kansalaisten ja virkavallan vuorovaikutuksen välineenä on tutkittu varsin vähän. Artikkelissani erittelen kirjeiden lähettäjien sosiaalista taustaa sekä heidän kirjheidensä aiheita ja retorisia strategioita. Samalla pohdin, millä tavoin virkavalta suhtautui ja reagoi vastaanottamiinsa ilmiäntoihin sekä miten mediajulkisuus vaikutti ilmiäntoilmiöön.⁶

Ilmiäntämisen käytäntö tutkimuskohteena

Suomen kielen sanalla ilmiänto on moniulotteinen sisältö. Se voi viitata yksityisten kansalaisten viranomaisille tai tiedotusvälineille tekemiin paljastuksiin, mutta myös hallinnon tai liikeyritysten sisältä tulevien henkilöiden tietovuotoihin, jotka tuovat esiin organisaation väärinkäytöksiä.⁷ Lisäksi ilmiäntäjiksi voidaan kuvata henkilöitä, jotka ovat virkavallan tai muun instituution värväämiä ja välittävät värvääjälleen toistuvasti tietoja, usein palkkiota vastaan. Tässä artikkelissa määrittelen ilmiäntöt kuitenkin rajatun: tarkoitan niillä yksityisten kansalaisten

vallanpitäjille lähettämiä viestejä, joissa syytetään toisia kansalaisia tai viranomaisia vääryyksistä ja joissa vaaditaan suoraan tai epäsuorasti ilmiäntön kohteiden rankaisemista. Keskityn nimenomaan kirjallisiin ilmiäntoihin, jotka toimitettiin virkavallan edustajalle ei-julkisesti kirjeen muodossa. Lisäksi lähtökohtanani on ilmiäntämisen oma-aloitteinen ja vapaaehtoinen luonne. Ilmiäntäjä on siis periaatteessa eri asia kuin virkavallan rekrytoima informantti, jota aikalaiset nimittivät tyypillisesti *urkkijaksi* – käytännössä ero näiden välillä saattoi tosin olla häilyvä.⁸

Ilmiäntön voi mieltää kansalaistoiminnan muodoksi, kansalaisten keinoksi valvoa vallankäyttöä ja korjata sen toimintahäiriöitä paljastamalla havaitsemiaan väärinkäytöksiä. Tässä mielessä ilmiänto edustaa yhtä vastademokratian keskeistä muotoa, kuten Pierre Rosanvallon esittää.⁹ Toisaalta termillä ilmiänto on kielteinen merkitysvivahde, sillä ilmiäntäminen tuo mie-

5. Käsite *uusi historia alhaalta* tekee pesäeron ”vanhaan” historiaan alhaalta, joka keskittyy poliittisesti tietoisien alempien luokkien kollektiiviseen toimintaan. Martyn Lyons, *A New History from Below? The Writing Culture of European Peasants, c. 1850 – c. 1920*. Teoksessa Anna Kuusmin & M. J. Driscoll (toim.) *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. SKS 2013, 14–21.

6. Mediajulkisuus viittaa tässä joukkoviestinten ilmentämään päivittäisjulkisuuteen, joka antaa kansalaisille jokapäiväiset yhteiset keskustelun aiheet. Ks. Hannu Nieminen, *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Vastapaino 2006, 29–30.

7. Organisaation sisältä tulevista paljastusten tekijöistä käytetään englannin kielessä termiä *whistleblower*, jolla on myönteisesti latautunut merkitysvivahde toisin kuin suomen kielen tietovuotaja- tai ilmiäntäjä-sanoilla. Ks. Pierre Rosanvallon, *Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella*. Vastapaino 2008, 221.

8. Ilmiäntön määrittelystä ks. Sheila Fitzpatrick & Robert Gellately, Introduction to the Practices of Denunciation in Modern European History. *The Journal of Modern History* 68 (1996), 748–749.

9. Rosanvallon 2008, 51–53. Ks. myös Colin Lucas, The Theory and Practice of Denunciation in the French Revolution. *The Journal of Modern History* 68 (1996), 768–785.

10. Fitzpatrick & Gellately 1996, 755–756.

leen kanssaihmissien kavaltamisen ja se liitetään usein totalitaariisiin järjestelmiin ja terrorismiin. Yhteiskuntafilosofiassa ilmiannot ovatkin saaneet huomiota erityisesti kansallissosialistiseen Saksaan, DDR:ään ja Neuvostoliittoon liittyvänä ilmiönä. Tällöin ilmiantoja on tarkasteltu erityisesti kaikkialle ulottuvan valvonnan viitekehkeessä.¹⁰ Esimerkiksi Hannah Arendt korostaa *Totalitarismin synty* -teoksessaan sitä, kuinka samankaltaisen roolin ilmiannot saivat salaisen poliisin työtä helpottavina välineinä kansallissosialistisessa Saksassa ja Neuvostoliitossa. Arendt näkee totalitarismin ominaispiirteeksi valtion rakentaman vakoilujärjestelmän, joka tekee kaikista kansalaisista potentiaalisia virkavallan urkijoita.¹¹

Kylmän sodan rintamalinjojen hajottua totalitaariisiin yhteiskuntiin kohdistuva tutkimus on kiinnittänyt entistä enemmän huomiota terrorin jokapäiväisiin ilmenemismuotoihin. Tutkijat ovat alkaneet painottaa, ettei valvonnan ja terrorin ilmapiiri muodostu pelkästään ylhäältäpäin hallinnon toimenpiteiden tuloksena vaan myös ruohonjuuritasolla kansalaisten ajattelun, kielenkäytön ja toimintatapojen muutoksen vaikutuksesta. Samalla tutkimus on nostanut esiin ilmiantojen manipulatiivisen ulottuvuuden eli kansalaisten tavat käyttää niitä omien intressiensä edistämiseen yhteiskuntajärjestelmän mahdollistamissa puitteissa.¹² Tässä suhteessa ilmiantojen merkitystä totalitaarisen ilmapiirin rakentumisessa pohtii Jan Gross, joka luonnehtii totalitarismin keskeiseksi piirteeksi yksityisen ja julkisen rajan häviämistä. Tällä hän tarkoittaa sitä, että totalitaarisen järjestelmän vastaanottavaisuus ilmiannoille luo tilanteen, jossa kansalaiset voivat hyökätä ilmiantojen avulla tehokkaasti toisia kansalaisia vastaan ja näin käyttää valtion pakkokoneistoa omien kiistojensa ratkoomiseen. Samalla ilmiannot kuitenkin vahvistavat totalitaarista koneistoa ja terrorismia, kun pelko toisten kansalaisten ilmiantamaksi joutumisesta lietsoo vainoharhaista ilmapiiriä yhteiskunnassa.¹³

Routavuosien Suomessa tehtyjen ilmiantojen vertailemisessa totalitaaristen yhteiskuntien ilmiantokulttuuriin piilee luonnollisesti anakronismin vaara. Vaikka Bobrikovin hallintokaudella Suomen suuriruhtinaskunnassa rajoitettiin kansalaisten ja lehdistön vapauksia sekä tehostettiin poliisivalvontaa ja sensuuria, hallitusvallan ote kansalaisyhteiskunnasta oli lopulta varsin löyhä.¹⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei routavuosien ilmiantojen kasvualustasta voisi löytää samankaltaisia piirteitä kuin totalitaristiseksi määritetyistä yhteiskunnista. Niin totalitaarisissa järjestelmissä kuin monissa modernin ajan autokraattisissa valtioissa voidaan havaita selvä yhteys ilmiantojen lisääntymisen ja kansalaisten poliittisiin mielipiteisiin kohdistuneen viranomaisvalvonnan tiukentumisen välillä. Myös ajatus siitä, että ilmiantajat käyttivät hallitusvaltaa omiin tarkoituksiinsa samaan aikaan kun hallitusvalta käytti ilmiantajia omiinsa, sopii luontevasti ei-totalitaariseen kontekstiin.¹⁵

Maalaisten kirjeet kenraalikuvernöörielle

Tutkimusaineistoni koostuu 206 kirjeestä, jotka lähetettiin eri puolilta Suomen suuriruhtinaskuntaa kenraalikuvernöörin kansliaan Nikolai Bobrikovin ja Ivan Obolenskin hallintokausina vuosina 1898–1905.¹⁶ Aineisto ei sisällä lähes-

11. Hannah Arendt 2013, *Totalitarismin synty*. Vastapaino 2013, 488, 496.

12. Fitzpatrick & Gellately 1996, 749–750; Wendy Z. Goldman, *Inventing the Enemy. Denunciation and Terror in Stalin's Russia*. Cambridge University Press 2011, 3–10, 312–314.

13. Jan T. Gross, A Note on the Nature of Soviet Totalitarianism. *Soviet Studies* 34 (1982), 373–376.

14. Vrt. Vesa Vares, *Varpuset ja pääskyset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS 2000, 58–60.

15. Fitzpatrick & Gellately 1996, 760–761; Rachel Weil, *A Plague of Informers. Conspiracy and Political Trust in William III's England*. Yale University Press 2014, 140–141.

16. Aineiston säilytyspaikkoina ovat Kansallisarkisto (KA): Kenraalikuvernöörin kanslia (KKK), Fa ja Fb, aktit vuosilta 1898–1905; Uudenmaan lääninhallitus – Kanslia (Ulk), Eca:8, Salaiset asiakirjat 1903; Arturin Kniperin ar-

kään kaikkia kenraalikuvernöörille lähetettyjä kansalaisten kirjeitä, sillä osaa niistä ei ole arkistoitu lainkaan tai kirjeet ovat myöhemmin kadonneet arkistosta. Lisäksi huomattava osa saapuneista kirjeistä välitettiin kenraalikuvernöörin kansliasta eteenpäin muille viranomaisille.

Olen sisällyttänyt tarkasteluun vain maalaiskunnista lähetetyt kirjeet, koska analyysini keskittyy maalaisväestön valituskulttuuriin. On kuitenkin huomattava, että samoissa kansioissa on pienempi joukko kaupunkilaisten kenraalikuvernöörille osoittamia kirjeitä, jotka sisällöltään ovat varsin samankaltaisia kuin maaseudun ihmisten kirjeet. Aineistoa rajatessani olen lisäksi sulkenut ulkopuolelle kirjeet, joiden lähettämipaikkakunta ei ollut tiedossa, sekä rutiiniluonteiset passi- ja eläkehakemukset. Samoin olen jättänyt pois kansliaan lähetetyt sadat asevelvollisten armonanomuskirjeet, sillä ne ovat aineistoni kirjeitä kaavamaisempia ja tyyppisemmin ulkopuolisen kirjurin kirjoittamia.¹⁷

Pääosa kirjeistä on luonteeltaan erilaisia anomuksia ja valituksia. Arviolta puolet kirjeistä sisältää kuitenkin myös ilmiantoja toisten yksityishenkilöiden tai viranomaisen laittomuuksista tai virheistä. Ilmiantoa voidaan pitää valituksen sukulaisena, mutta jos nämä lajityypit on analyttisesti tarpeen erottaa toisistaan, voidaan ajatella valituksen korostavan valituksen tekijän asemaa vääryyden uhrina, kun taas ilmianto keskittyy osoittamaan vääryyden tekijää ja vaatimaan tämän rankaisemista.¹⁸ Käytännössä tällainen erottelu on kuitenkin hankalaa, sillä tyyppisesti kirjeet sisältävät sekä anomuksia, valituksia että ilmiantoja lomittain, eikä läheskään aina ole mahdollista nimetä yhtä näistä kirjeen hallitsevaksi sisällöksi. Aineistossa on kuitenkin myös ”puhdaspiirteisiä” ilmiantokirjeitä, joissa lähettäjät nimeävät hallitusvallan vihollisia mutta eivät tuo esiin itseään tai edustamaansa ryhmää koskevaa anomusta tai epäkoh-
taa.¹⁹

Varsinaisen tutkimusaineiston ohella olen käynyt läpi kenraalikuvernöörin kansliaan saa-

puneita kirjeitä Bobrikovin hallintokautta edeltäviltä vuosilta.²⁰ Tämän katsauksen perusteella kirjeiden määrä lisääntyi merkittävästi Bobrikovin kaudella samalla, kun poliittiset ilmiannot yleistyivät kirjeiden sisällössä. Ennen vuotta 1899 kenraalikuvernöörille saapui maaseudun ihmisiltä vain kourallinen anomuksia ja valituksia vuosittain, mikä viittaa siihen, ettei maalaisväestö katsonut kenraalikuvernöörin kansliaa mielekkääksi valitusosoitteeksi vaan lähestyi mieluummin muita viranomaisia. Erityisesti senaatin eri osastot ja kuvernöörit olivat tavanomaisia kansalaisten anomusten ja valitusten vastaanottajia läpi autonomian ajan, joskin vakiintuneen tavan mukaan monet anomukset osoitettiin muodollisesti suoraan hallitsijalle.²¹

Maaseutuväestön kirjeiden virta saavutti huippunsa vuonna 1903. Tuolloin kansliaan saapui 40 prosenttia kaikista aineiston kirjeistä eli kaikkiaan 83 kirjettä. Huomattava osa näistä liittyi uuden asevelvollisuuslain mukaisten kutsuntojen järjestämiseen. Toinen tärkeä kimmoke kirjoitteluun oli keisarin keväällä 1903 antama

kisto, D. Toiminta-asiakirjat 1900. Oulun maakunta-arkisto (OMA): Oulun lääninhallitus – Lääninkanslia (Olk), Ea5:2, Saapuneet salaiset asiakirjat 1902–1903; Pekka Ahmavaaran arkisto, Kirjeet 1903–1905. Mikkelin maakunta-arkisto: Viipurin lääninhallitus – Lääninkanslia (Vlk), Eb:9, Saapuneet salaiset asiakirjat 1903. Turun maakunta-arkisto (TMA): Turun ja Porin lääninhallitus – Lääninkanslia (TPlk), Eaf8, Salaiset kirjeet 1904.

17. Pääosa armonanomuksista on koottu erillisiin kansioihin ja järjestetty lääneittäin. Ks. KA, KKK 1903, Ee:1–25.

18. Fitzpatrick & Gellately 1996, 747; Sheila Fitzpatrick, *Supplicants and Citizens. Public Letter-Writing in Soviet Russia in the 1930s*. *Slavic Review* 55 (1996), 85–86.

19. Esim. KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 61, K. O. Jalonen ja H. Lindgren KK:lle 8.5.1903.

20. KA, KKK 1880–1897, aktiuhdetot ja yleiset aktit.

21. Venäjän vallan ajan suomalainen valituskulttuuri kaipaa lisää perustutkimusta. Harvoja tutkimuksia aiheesta edustaa Maare Paloheimon väitöskirja, joka keskittyy liike-elämän toimijoiden anomuksiin hallinnolle. Maare Paloheimo, *Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland*. Jyväskylän yliopisto 2012, erit. 36–41, 60–63. Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <https://jyx.jyu.fi> (27.3.2014).

poikkeustila-asetus, joka antoi Bobrikoville lisävaltuudet olojen rauhoittamiseen ja opposition tukahduttamiseen Suomessa.²² Vaikuttaa ilmeiseltä, että kutsuntojen ja valvonnan kiristymisen tulehduttama poliittinen ilmapiiri rohkaisi kansalaisia edistämään omia päämääriään lähettämällä valituksia ja ilmiantoja kenraalikuvernöörille.

Huomionarvoista on, ettei kirjeiden lähettäminen maaseudulta kenraalikuvernöörille suinkaan tyrehtynyt Bobrikovin kuoltua kesäkuussa 1904. Itse asiassa uudeksi kenraalikuvernööriksi valittu Ivan Obolenski vastaanotti vastaavia kirjeitä lähes samaan tahtiin kuin edeltäjänsä. Muutamille kirjoittajille kenraalikuvernöörin vaihdos näyttää tarjonneen suorastaan kimokkeen kirjeen lähettämiseen, sillä he olivat lähestyneet jo aiemmin Bobrikovia ja toivoivat Obolenskin suhtautuvan vetoomuksiinsa edeltäjänsä myötämielisemmin.²³

Keskityn artikkelissa kirjeiden sisältämiin poliittisiin ilmiintoihin, joissa syytettiin yksityishenkilöitä tai virkamiehiä osallisuudesta hallituksen vastaiseen toimintaan. Tällaisia ilmiänto-ja esiintyi kaikkiaan 53 kirjeessä eli neljäsosassa koko aineistosta. Tyypillisesti ilmiannot käsitelivät asevelvollisuuslain mukaisesti järjestettyjen kutsuntojen vastaista kiihotusta, laittoman kirjallisuuden levittämistä tai halveksivia puheita Venäjän lainsäädännöstä.²⁴ Tavanomaisia olivat myös syytökset keisarin tai kenraalikuvernöörin solvaamisesta, murhaan yllyttämisestä tai suorastaan murhan suunnittelemisesta.²⁵ Lisäksi maaseudun ihmiset raportoivat satunnaisesti Suomen venäläisväestöön kohdistuvasta syrjinnästä.²⁶ Ilmiäntojen yleistyminen kytkeytyi suoraan Bobrikovin politiikan aiheuttamaan kuuhuntaan. Sitä mukaa kun hallinto esitteli uusia yhtenäistämistoimenpiteitä sekä tiukensi poliisivalvontaa ja sensuuria, lisääntyi kansalaisten halu lähestyä kenraalikuvernööriä vetoomuksillaan, joissa he vakuuttivat lojaaliuttaan ja kiinnittivät huomiota hallituksen vastaiseen vehkeilyyn elinympäristössään. Näiden vetoomusten

taustalla piili kuitenkin moninaisia motiiveja, joiden valottaminen edellyttää syventymistä kirjeiden lähettäjien elämäntilanteeseen sekä paikallisiin olosuhteisiin.

Kirjeiden lähettäjien tausta ja ilmiäntämisen motiivit

Useimmat tutkimusaineiston kirjeet tai niihin liittyvät viranomaisasiakirjat sisältävät tietoja kirjeiden lähettäjien kotipaikasta, ammatillisesta statuksesta ja perhesuhteista. Lisäksi joidenkin lähettäjien sosiaalisesta taustasta on voinut saada tietoja heidän kotiseurakuntansa rippikirjoista.²⁷ Näiden tietojen perusteella olen kyennyt luokittelemaan sosiaalisiin ryhmiin kolme neljäsosaa kirjeiden lähettäjistä. Tämä joukko jakaantui melko tasaisesti neljään ryhmään: torpparit (30), talolliset (26), työläiset (25) ja muut (25). Ryhmä ”muut” koostui pääosin käsityöläisistä (11) ja kauppiaista (6). Näin ollen kenraalikuvernööriä lähestyneiden maaseudun ihmisten voidaan sanoa edustaneen maaseutuväestön koko sosiaalista kirjoa. He eivät siis lukeutuneet korostuneesti esimerkiksi maaseutuväestön alimpiin ryhmiin.

22. Poikkeustila-asetuksesta ks. Polvinen 1984, 312–313.

23. Esim. KKK 1904, 2. os. V j., akti 27/II, I. Hokkanen KK:lle 16.4.1904. Hokkasen kirje saapui kenraalikuvernöörin kansliaan vasta 20.7.1904, ja sen otsikossa vastaanottajaksi oli korjattu Bobrikovin tilalle Obolenski; KA, KKK 1905, 2. os. V j., akti 11:18, P. Nevalainen keisarille 4.1.1905 ja KK:lle 15.2.1905.

24. Esim. KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 48, O. Seppänen KK:lle 7.9.1903, M. Haapanen KK:lle 13.11.1903 ja A. Vähätalo KK:lle 18.11.1903.

25. Esim. KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 61, J. Lehtinen ym. 1.7.1903; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27/1 osa, J. Rantanen KK:lle 31.1.1904.

26. Esim. KA, KKK 1901, I os., akti 244, J. Meronen KK:lle 27.4.1899; KA, KKK 1901, I os., akti 165, T. Sergeijeff KK:lle 16.2.1901.

27. Kirjeiden lähettäjiä käsiteltäessä on huomioitava tutkimusetiikka, koska kirjeet kenraalikuvernöörille olivat salaisia ja käsitelivät lähettäjänsä näkökulmasta arkaluontoisia asioita. Tässä artikkelissa mainitsen yksityiskohtaisia henkilötietoja vain sellaisista lähettäjistä, joiden yhteydenpito kenraalikuvernöörin tuli lehdistön välityksellä julkiseksi jo tutkittavana ajanjaksona.

Kirjeiden lähettäjät olivat kotoisin kaikkialta Suomesta, Lappia ja Ahvenanmaata myöten. Erityisen runsaasti kirjeitä lähetettiin kuitenkin Lounais-Hämeestä sekä Turun ja Porin läänin itäosasta. Kirjeiden runsaus tältä alueelta liittyi paljolti maakysymykseen, sillä huomattava osa alueen kirjeistä koski torpparihäätöjä tai tilattomien maansaantitoiveita. Toinen syy runsauteen oli agitaatio: Lounais-Hämeessä liikkui useita oma-aloitteisia agitaattoreita, jotka yllyttivät tilattomia lähettämään viljelysmaan saamiseen tai hallitsemiseen liittyviä anomuksia viranomaisille ja kynäilivät anomuksia tilattomien puolesta. Tunnetuimpia tällaisia toimijoita olivat entinen lukkari August Erlund ja torppari Adolf Nieminen Kalvolasta. He kohosivat julkisuuteen alkuvuonna 1900, jolloin Nieminen keräsi alueen tilattomilta nimiä kahteen keisaria tukevaan adressiin, jotka Erlund sitten toimitti kenraalikuvernöörille. Seuraavina vuosina kaksikko jatkoi toimintaansa kynäilemällä lähiseudun torpparien ja tilattomien puolesta kenraalikuvernöörille erilaisia valituksia ja anomuksia.²⁸

Myös muualla Suomessa toimi yksittäisiä henkilöitä, jotka laativat kirjeitä toisten maaseudun ihmisten puolesta yllytettyään näitä mahdollisesti ensin kääntymään kenraalikuvernöörin puoleen. Heidän toimintansa johdosta eri puolille maata, esimerkiksi Lopelle, Heinävedelle ja Oulun ympäristöön, muodostui kirjeiden lähettämisen keskittymiä.²⁹ Tällaisten yllyttäjäkirjurien rooli koko ilmiantoilmiön synnyssä on kiintoisa, sillä ilmeisen monet ulkopuolisen kirjurin kynäilemistä kirjeistä heijastelevat enemmän kirjurin kuin kirjeen lähettäjäksi merkityn henkilön näkemyksiä ja pyrkimyksiä. Joskus nimenomaan kirjuri saattoi olla vastuussa siitä, että tavanomaista anomusta tai valitusta täydennettiin kolmanteen henkilöön kohdistuvalla poliittisella ilmiannolla vastaanottajan mielenkiinnon herättämiseksi.

Pohdittaessa kirjeiden lähettäjien motiiveja ei heidän vakuuttelujaan vilpittömästi halusta puolustaa keisarihallintoa vehkeilijöitä vastaan

voida ottaa annettuna. Lojaaliuden vakuutukset ja ilmiannot verhosivat tyypillisesti taakseen varsin raadollisia henkilökohtaisia syitä, jotka liittyivät taloudellisiin intresseihin. Esimerkiksi torpparitaustaiset ilmiantajat olivat tyypillisesti joutuneet tai joutumassa hädetyiksi ja heidän ilmiantonsa kohdistuivat maanomistajaan tai viranomaisiin, jotka olivat osallisina hädössä.³⁰ Talollisten lähettämien ilmiantojen taustalla oli velkaantumisen kaltaisia ongelmia, ja työläisten ilmiantoja siivittivät työehtoihin tai -oloihin liittyneet ristiriidat.³¹

Suuri osa ilmiannoista kohdistui virkamiehiin, jotka olivat langettaneet ilmiantajalle epäedullisia tuomioita tai muulla tavoin toimineet tämän kannalta haitallisesti. Esimerkiksi Korpi-lahdelta kirjoittanut itsellinen Otto Seppänen yritti kumota asettamisensa holhouksenalaisuuden väittämällä, että holhouspäätöksestä vastanneet nimismies ja kruununvouti vehkeilivät hallitusvaltaa vastaan levittämällä maanalaista kirjallisuutta.³² Juuri kruununvoudit, nimismiehet ja poliisit olivat erityisen alttiita ilmiannoille, koska he joutuivat virassaan kohtaamaan kuntalaisia epämieluisissa asioissa toimittaessaan haasteita ja ulosottoja, määrätessään sakkoja tai suorittaessaan pidätyksiä. Useat ilmiantajat ei-

28. KA, Artur Kniper, D. Toiminta-asiakirjat, A. Niemisen adressit tammi- ja maalisk. 1900; KA, KKK 1902, 1. os., akti 56, A. Nieminen KK:lle elok. 1902 ja J. Lehtonen KK:lle 16.8.1902, kirjurina A. Nieminen; KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 28, A. Erlund KK:lle 2.2.1903; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:103, H. Lindgrén KK:lle 9.6.1904 ja 17.9.1904, kirjurina A. Erlund; Suomenjoki 2010, 103–106, 213–215.

29. Esim. KKK 1900, akti 14:I, L. Pakarinen KK:lle 20.1.1900, kirjurina D. Jääskeläinen; KA, KKK 1903 2. os. V j., akti 48, O. Nylund jne. KK:lle 7.9.1903, kirjurina J. Lindström; KKK 1902, 1. os., akti 56, A. Rautiainen KK:lle 14.4.1902, kirjurina V. Huusari.

30. KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 48, I. Karlsson KK:lle 16.11.1903; KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 61, K. O. Jalonen ja H. Lindgrén KK:lle 8.5.1903; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:103, H. Lindgrén KK:lle 9.6.1904.

31. OMA, Pekka Ahmavaara, J. Hokkanen KK:lle 6.7.1903.

32. KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 48, O. Seppänen KK:lle 7.9.1903.

vät kirjeissään vaivautuneet edes suuresti peittelemään sitä, että he ilmiannollaan pyrkivät kostamaan heitä kohtaan epäedullisesti toimineelle virkamiehelle. Monelle ilmiantajalle tyydytystä saattoi tuoda jo pelkkä kenraalikuvernöörin kanslian ilmiannon johdosta käynnistämä tutkinta, joka pakotti virkamiehen vastaamaan itseensä kohdistuneisiin syytöksiin. Tällöin ilmianto täytti tarkoituksensa häirinnän välineenä, vaikka se ei olisikaan johtanut virkamiehen erotamiseen.

Ilmiantajilla oli tyypillisesti taloudellisia intressejä puolustettavanaan, mutta heidän toimintaansa ei voi kuitata pelkästään laskelmoiduksi materiaalien etujen tavoitteluksi. Yhtä lailla ilmiantoja saattoivat selittää ideologiset ja uskonnolliset vaikuttimet. Maaseutuväestön maailmankuvaan liittyi 1900-luvun alussa yhä yleisesti käsitys keisarivallan jumalallisesta alkuperästä ja ihmisen velvollisuudesta totella maallista esivaltaa. Tämä käsitys perustui lukuisiin Raamatun kohtiin, jotka iskostuivat kaikkien 1800-luvulla varttuneiden suomalaisten mieleen kirkollisessa alkeisopetuksessa käytetyn Lutherin Vähän Katekismuksen välityksellä.³³ Näin ollen osa kansalaisista saattoi aidosti käsittää keisarin uhmaamisen jumalallisen järjestyksen vastaiseksi ja siksi ärsyyntyä perustuslaillisten peittelemättömästä vastarinnasta hallitusvallan asetuksia kohtaan. On mahdollista, että tällainen ärsytys itsessään sai jotkut kansalaiset raportoimaan virkavallalle vastarintamiesten toiminnasta ilman että heidän kimmokkeenaan olivat henkilökohtaiset riidat ilmiannon kohteiden kanssa.

Huomionarvoinen ilmiantojen taustatekijä oli myös maaseutuväestön sisäinen eriytyminen, joka lisäsi maanomistajien ja tilattomien välisiä jännitteitä 1800-luvun lopulta alkaen. Nämä jännitteet ilmenivät lukuisten kenraalikuvernöörille lähetettyjen kirjeiden kielenkäytössä, ja eräiden kirjeiden maininnat ”sortajista”, ”Suomen kansan sorretuista” tai ”köyhästä ala-arvoisesta rahvaasta” viittaavat myös sosialistisen retoriikan

vaikutukseen.³⁴ Yksittäisillä ilmiantajilla olikin jo varmasti henkilökohtaisia yhteyksiä sosialistiseen työväenliikkeeseen, joka näihin aikoihin leviittäytyi vähitellen suomalaiselle maaseudulle.³⁵

Toiminta työväenliikkeessä ei kuitenkaan ollut suoranaisesti ilmiantoihin altistava tekijä; päinvastoin suomalainen työväenliike tuomitsi jyrkästi ilmiannot ja ylipäänsä kansalaisten turvautumisen kenraalikuvernööriin, koska monet työväenaktiiveista lukeutuivat itsekin keisarihallinnon yhtenäistämisen politiikan aktiivisiin vastustajiin.³⁶ Niinpä ilmiantokirjeiden ”herravihainen” kielenkäyttö pohjautui luultavasti ennemminkin maalaisyhteisössä eläneeseen kiistämisen kulttuurin traditioon, piilotettuun vastarintaiseen asenteeseen vallanpitäjiä kohtaan, kuin työväenjärjestöissä omaksuttuun ideologiaan.³⁷ Lisäksi on huomattava, että hallitusvalta käytti omassakin maaseudun tilattomalle väestölle osoittamassaan viestinnässä ”herrojen” ja ”köyhän kansan” vastakohtaisuutta rakentavaa retoriikkaa.³⁸ Kirjeiden luokkavastakohtaisuutta ko-

33. Kuoppala 1963, 39–49; Steven Duncan Huxley, *Constitutionalist Insurgency in Finland*. *Studia Historica* 38. SHS 1990, 194–195.

34. KA, KKK 1905, 2. os. V j., akti 11:18, P. Nevalainen keisarille 4.1.1905; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27/II, I. Hokkanen KK:lle 16.4.1904; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:91, W. Gyldeén KK:lle 22.9.1904.

35. Esimerkiksi urjalalainen suutari Vihtori Lindholm, joka lähetti ilmiantoja vuonna 1903, toimi samaan aikaan aktiivisesti paikallisessa työväenyhdistyksessä. KA, KKK 1903, 1. os. I j., akti 78:7, V. Lindholm KK:lle 30.3.1903.

36. Antti Kujala, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Historiallisia Tutkimuksia 194. SHS 1995, 184–216.

37. Kiistämisen kulttuurista ks. esim. Suomenjoki 2010, 35–36.

38. Esim. Minkätähden torpparit eivät käänny valituksiin paikallisten virastojen puoleen? *Suomen Sanomat* 29.10.1901, 3; Torppari-kysymys, *Suomen Sanomat* 30.6.1903, 4. Ks. myös Viljo Rasila, *Suomen torpparikysymys vuoteen 1909*. Historiallisia Tutkimuksia LIX. SHS 1961, 196–197; Taimi Torvinen, *Finlandskaja Gazeta, rauhan ja luottamuksen edistäjä*. Teoksessa Pentti Virrankoski et al. (toim.) *Turun Historiallinen Arkisto 31*. Turun Historiallinen Yhdistys 1976, 254.

rostavat ilmaukset ovatkin yksi esimerkki siitä, miten valtiollisen politiikan areenoilla käytetty kiihkeä retoriikka levisi osaksi kansalaisten arkista kielenkäyttöä. Lähettäjät ammensivat kirjeisinsä ilmiselvästi aineksia sekä hallitusvallan virallisista julkaisuista että puoluelehdistön viholliskuvia maalailevasta kirjoittelusta. Tästä kertoo esimerkiksi ilmiantojen kohteiden nimeäminen ”ruotsikiihkoisiksi”³⁹, ”kapinoitsijoiksi”⁴⁰, ”viikinkikapitalisteiksi”⁴¹ ja ”passiivin miehiksi”⁴². Ilmaukset viestittävät osaltaan maaseudun ihmisten tavasta hahmottaa poliittista tilannetta, asemoida itsensä suhteessa valtiollisen konfliktin osapuoliin ja tulkita virkavallan heihin kohdistamia odotuksia.

Virkavallan vastaanottavaisuus

Kenraalikuvernöörin kanslia vastaanotti auliisti anomus- ja valituskirjeitä, sillä se saattoi käyttää niitä osoituksena kansalaisten lojaaliudesta keisaria ja hallituksen politiikkaa kohtaan. Kirjeiden sisältämät ilmiannot puolestaan tarjosivat hallinnolle käyttökelpoisia todisteita suomalaisen separatistien alati lisääntyvästä vehkeilystä. Tästä syystä kenraalikuvernöörin kanslia otti kansalaisilta saamansa verraten harvalukuiset viestit vakavasti ja pyrki mahdollisuuksien mukaan reagoimaan niihin. Ilmiantojen kohdalla kanslia lähetti yleensä asianomaisen läänin kuvernöörille tutkintapyynnön kunkin ilmiannon todenperäisyydestä. Kuvernöörit puolestaan välittivät pyynnön kruununvoudeille tai nimismiehille, jotka käynnistivät kuulusteluja tai muuten selvittelivät asiaa paikallistasolla. Tutkinta päättyi usein siihen, että paikallinen poliisiviranomainen totesi ilmiannon perättömäksi ja kuvernööri raportoi tästä kenraalikuvernöörille. Näissä tapauksissa paikallispoliisi perusteli ilmiannon perättömyyttä toisinaan ilmiannon tekijän rikollisella taustalla tai muutoin huonolla maineella.⁴³

Kenraalikuvernöörin kanslian käynnistämät lukuisat tutkinnat osoittavat kanslian keränneen ahnaasti näyttöä hallituksen vastaisesta toimin-

nasta Suomessa. Näytön saaminen ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä nimismiesten ja poliisien resurssit perusteelliseen todisteiden etsintään olivat kenraalikuvernöörin näkökulmasta riittämättömät. Ongelmia aiheutti myös luottamuspula, sillä 1900-luvun alussa Venäjän hallitus suhtautui epäluuloisesti suuriruhtinaskunnan paikallispoliisin poliittiseen luotettavuuteen. Hallitusvalta epäili, että paikoitellen poliisikunta oli suorastaan halutonta tutkimaan hallituksen vastaista liikehdintää perustuslaillisten sympatioidensa takia.⁴⁴

Paikallispoliisin ohella hallitusvalta saattoi turvautua santarmiin, joka oli Venäjän sisäministeriön alainen valtiollinen poliisi. Suomessa santarmilla oli läheinen yhteys kenraalikuvernööriin, ja sen vahvuutta ja valtuuksia lisättiin merkittävästi Bobrikovin hallintokaudella. Santarmin toimintamahdollisuuksia rajoitti kuitenkin kansalaisluottamuksen puute: santarmihenkilöstö joutui usein toimimaan suorastaan vihamielisessä ympäristössä.⁴⁵ Lisäksi santarmin

39. KA, KKK 1903, 1. os. I j., akti 80:1, A. Sankala 11.5.1903.

40. KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27/II, I. Hokkanen KK:lle 16.4.1904.

41. KA, KKK 1903, 1. os. I j., akti 78:7, V. Lindholm KK:lle 29.3.1903.

42. KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:24, H. H. KK:lle 23.1.1904; KA, KKK 1905, 2. os. V j., akti 11:109, D. Jääskeläinen KK:lle 13.2.1905.

43. Esim. KA, KKK 1901, akti 127, F. A. Seyn Viipurin l. kuvernöörille 16.5.1901; KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 61, KKK Oulun l. kuvernöörille 3.6.1903 ja Simon piirin nimismies Oulun l. kuvernöörille 13.10.1903; KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:24, Kuopion l. kuvernööri KKK:aan 11.2.1904 (H. H.:n kirjeestä); Ilmianto, *Säkkijärven Sanomat* 18.5.1901, 3; Ilmianto, *Säkkijärven Sanomat* 29.3.1902, 4.

44. N. I. Bobrikoff, *Kenraalikuvernööri Bobrikoff'in kertomus Suomen hallinnosta syyskuusta 1898 syyskuuhun 1902*, A.-B. Varias Boktryckeri 1905, 141–150; Jonathan W. Daly, *The Watchful State. Security Police and Opposition in Russia 1906–1917*. Northern Illinois University Press 2004, 113; Heikki Ylikangas, *Wallesmänni*. Suomen Nimismiesyhdistys 1996, 247–249.

45. Osmo Jussila 1979, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia Tutkimuksia 110. SHS 1979, 55–56; Polvinen 1984, 302–303.

toiminta rajautui paljolti kaupunkeihin; maalaispitäjien asukkailla ei ollut santarmeihin useinkaan kuulopuheita läheisempää kosketusta. Maalaisväestön mielikuvat etäisestä santarmista eivät olleet kuitenkaan yksinomaan kielteiset. Esimerkiksi Yyterin kartanon mailta häädetty mökkiläinen, joka vetosi kenraalikuvernööriin häätönsä kumoamiseksi, pyysi asiansa valvojaksi nimismiehen sijaan santarmia, ”sillä ne on varmaan rihtijä eikä pidä rikkaan puolta”.⁴⁶ Nähtävästi santarmi edusti kirjoittajalle paikallisesta valtahierarkiasta riippumatonta keisarivallan edustajaa, joka saattoi nimismiestä paremmin turvata vähäosaisimpien kansalaisten oikeuksia.

Eräiden viranomaislausuntojen ja oikeuden pöytäkirjojen perusteella santarmit solmivat myös henkilökohtaisia yhteyksiä kirjeiden lähettäjiin tai jopa värväisivät heitä informanteikseen. Esimerkiksi iiläinen talollinen Juhon Hokkanen vieraili useasti Oulun santarmin luona välittämässä tietoja paikkakuntansa maanalaisesta aktivismista.⁴⁷ Näin tiivis yhteydenpito virkavallan ja kirjeiden lähettäjien välillä oli kuitenkin poikkeuksellista. Kaikesta päätellen suurin osa ilmiantajista toimi täysin oma-aloitteisesti, vaikka he ehkä toivoivatkin virkavallalta jonkinlaista vastiketta antamistaan tiedoista. Hallitusvallan vähäisten resurssien vuoksi informanttien laajamittainen rekrytointi ei olisi ollut edes mahdollista Bobrikovin ja Obolenskin hallintokausina. Todennäköisesti informanttien värvääminen alkoi yleistyä Suomessa vasta 1910-luvulla – tämän todentaminen tosin edellyttää lisätutkimusta.

Ilmiantojen merkitystä virkavallan pyrkimyksissä tukahduttaa routavuosien suomalaista oppositioliikehdintää on vaikea hahmottaa käytössä olevalla aineistolla. Bobrikovin kaudella maanpetoksellisesta toiminnasta epäiltyjen pidätykset ja kotien tarkastukset yleistyivät, ja vuoden 1903 poikkeustila-asetuksen turvin hallinto myös karkotti maasta kymmeniä separatisteiksi luokiteltuja henkilöitä.⁴⁸ Koska venäläishallinnolla oli varsin vähän resursseja tarkkailla

poliittista liikehdintää paikallistasolla, on syytä olettaa, että ainakin joissakin tapauksissa hallinto sai näyttöä maanpetoksellisesta toiminnasta nimenomaan kansalaisten tekemistä ilmiannoista. Esimerkiksi iiläisen kauppiaan Pekka Aulinin maastakarkotusta kesällä 1903 edelsivät lukuisat kenraalikuvernöörille ja santarmille lähetetyt ilmiannot, jotka koskivat Aulinin osallisuutta asevelvollisuuskutsuntojen vastaiseen kiihotukseen.⁴⁹ Ilmiannot varmasti vähintäänkin vahvistivat virkavallan käsitystä Aulinin karkotustarpeesta. Eräät muutkin routavuosina karkotetut aktivistit joutuivat ilmiantojen kohteeksi ennen karkottamistaan, mutta yleensä ilmiannot tuskin olivat ainoa tai edes tärkein syy karkotuspäätökseen.⁵⁰

Huolimatta maastakarkotuksista hallitusvallan toimet suomalaisen oppositioliikehdinnän tukahduttamisessa olivat varsin maltillisia verrattuna turvallisuuspoliisin menettelytapoihin muualla Venäjällä. Jälkikäteen on helppo sanoa hallinnon harjoittaman ”sorrion” olleen Suomessa hyvinkin lievä. Aikalaisperspektiivistä tilanne näytti kuitenkin synkemmältä, sillä suomalaiset eivät hakeneet hallitusvallan menettelyta-voille vertailukohtia niinkään muualta keisari-

46. KA, KKK 1905, 2. os. V j., akti 11:109, V. Lindfors KK:lle 30.1.1905.

47. OMA, Kemin tuomiokunta CIVa:175, lin ym. kuntien talvikäräjät 17.4.1902, § 125; OMA, Pekka Ahmavaaran arkisto, J. Hokkanen kenraalikuvernöörille 6.7.1903. Ks. myös KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 61, poliisikonstaapeli Niilo Pekka Huhtalan todistus 6.10.1903 ja Simon piirin nimismies J. Wuorio Oulun läänin kuvernöörille 13.10.1903; Santarmipaperia, *Kaleva* 27.11.1905, 3.

48. Karkotuksista esim. Polvinen 1984, 312–314; Parmanen 1937, 369–531.

49. OMA, Olk. Saapuneet salaiset kirjeet 1902–1903, KKK Oulun läänin kuvernöörille 14.7.1903, liitteenä Matti Tapiion kirje August Toloselle 10.5.1903; KKK 1903, 1. os. I j., akti 80:1, A. Tolonen ja J. Hokkanen A. Ivanoffille 14.5.1903; OMA, Pekka Ahmavaaran arkisto, J. Hokkanen KK:lle 6.7.1903; Ulkomaille, *Louhi* 6.8.1903, 2.

50. Urjalalan Matkun kartanon omistajaa Axel Wahrenia vastaan tehdystä ilmiannoista ja hänen karkottamisestaan kesällä 1903 ks. Suodenjoki 2010, 199–200.

kunnasta kuin suuriruhtinaskunnan aikaisemmasta tilanteesta. 1800-luvun idylliin verrattuna hallinnon toimet näyttäytyivät brutaalina ja käsitteettömänä oikeuksien loukkauksena ainakin niiden kansallismielisten aktivistien näkökulmasta, jotka joutuivat kiristyvän silmälläpidon kohteiksi.⁵¹ Hallinnon toimeenpanemat pidätykset, kotitarkastukset ja karkotukset muovasivat vähitellen vahvistuvaa pelon ja valvonnan ilmapiiriä, joka alkoi vääjäämättä vaikuttaa kansalaisten käyttäytymiseen. Tässä kontekstissa on helppo ymmärtää, miksi ilmiannot synnyttivät todellista määräänsä suuremman kohun. Vaikka kenraalikuvernöörin kansliaan saapui enimmilläänkin vain muutamia kymmeniä ilmiantokirjeitä vuodessa, epämääräiset tiedot ilmiannoista riittivät herättämään raivoa paikallisyhteisöissä ja ennen kaikkea sanomalehtien palstoilla.

Julkisuus ilmiantojen tukahduttajana

Kansalaisten kenraalikuvernöörille lähettämät kirjeet olivat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta tarkoitettu käsiteltäväksi luottamuksellisesti. Eräät kirjoittajat vetosivat kirjeissään suorasanaisesti vastaanottajaan, jotta heidän viestinsä ja henkilöllisyytensä pidettäisiin salassa.⁵² Muutamat puolestaan pyrkivät estämään henkilöllisyytensä paljastumisen käyttämällä salanimeä tai kirjoittamalla kenraalikuvernöörille kokonaan nimettömästi.⁵³ Tämä oli tosin harvinaista, sillä ylivoimainen enemmistö lähettäjistä allekirjoitti kirjeensä omalla nimellään – nimettömät ilmiannot eivät nähtävästi kuuluneet kansalaisten ja virkavallan välisen viestinnän kulttuuriin routavuosien Suomessa.

Omalla nimellä esiintyminen oli kuitenkin aina kirjeen lähettäjälle riski, sillä ilmiannoista ja anomuksista tihkui routavuosien oloissa herkästi tietoja julkisuuteen. Jos virkakoneisto käynnisti ilmiannon johdosta tutkinnan, ilmiantajan henkilöllisyys tuli herkästi yleiseen tietoon viimeistään paikkakunnalla aloitettujen kuulustelujen aikana. Virkakoneistolta saattoi vuotaa ul-

kopuolisille tietoja salaisista kirjeistä myös siksi, että virkakunnassa työskenteli Bobrikovin toteuttamista puhdistuksista huolimatta edelleen laillisuustaistelua sympatisoivaa henkilöstöä.⁵⁴ Vuotoihin viittaa se, että lehdistö näyttää ajoittain saaneen hyvinkin nopeasti vihiä kenraalikuvernöörille lähetetyistä ilmiannoista ja niiden lähettäjistä.⁵⁵ Lehdistön tietolähteitä on kuitenkin näissä tapauksissa vaikea jäljittää.

Suomalaisen lehdistön suhtautuminen ilmiantoihin oli yleisesti ottaen tyrmäävä. Vuosisadan vaihteesta alkaen sanoma- ja aikakauslehtien palstoilla julkaistiin satamäärin juttuja, joissa raportoitiin paikallisista ilmiannoista tai käsiteltiin ilmiötä yleisesti. Ilmiantajat joutuivat jutuissa jyrkän arvostelun ja stigmatisoinnin kohteiksi.⁵⁶ Kiinnostavaa on, etteivät ilmiantoja tuominneet ankarasti vain perustuslailliset vaan yhtä lailla myöntöväisyyksmieliset lehdet, joskin nämä syyttivät ilmiannoille otollisen ilmapiirin muodostumisesta osittain perustuslaillisia kiihkoilijoita. Vanhasuomalaisten mielestä laillisuusmiehet olivat maanalaisissa lehdissään kirjoitelleet nimettömästi häpäiseviä ja valheellisia syytöksiä maanmiehistään, mikä oli murentanut kansalaisten oikeuskäsitystä ja näin yllyttänyt moraalisesti ryhdittömiä henkilöitä ilmiantoihin.⁵⁷

51. Vares 2000, 58–59.

52. Esim. KA, KKK 1902, I os., akti 56, M. Nylander KK:lle 25.5.1902.

53. TMA, TPlk, Salaiset kirjeet 1904, ”Etsiä Pertteli”; KA, KKK 1903, 2. os. V j., akti 63, ”Torpan poika” KK:lle.

54. Ilmiantokirjeensä sisällön vuotamisesta ulkopuolisen tietoon mainitsee mm. KA, KKK 1904, 2. os. V j., akti 27:24, H. H. KK:lle 23.1.1904.

55. Esim. David Jääskeläisen luottamuksellisesta yhteydenpidosta kenraalikuvernööriin raportoitiin tuoreeltaan sanomalehdissä keväällä 1899. Smänotiser, *Hufvudstadsbladet* 4.5.1899, 5.

56. Esim. Om falska angifvelser, *Hufvudstadsbladet* 22.12.1900, 4; Juttu vapaaherra G. Z. Yrjö-Koskista vastaan, *Työmies* 3.4.1901, 3–4; ”Opettaja”, Surullinen kokemus, *Kansakoulun lehti* 15.12.1903, 20–24; Ilmiantojärjestelmän poistaminen, *Vaasa* 28.1.1905, 1.

57. Ikävä ilmiö, *Uusi Suometar* 24.7.1903, 2; Salaisista ilmiannoista, *Koitar* 12.12.1903, 3.

Harvinainen löytö.

Harvinainen eläinlaji, todennäköisesti matelijan, kiipijän ja ketun sekasikiö, on äsken löydetty Peräseinäjoelta. Otuksen tieteellinen nimi on: Titulus Koskela-inius.

Ilmiantajat ja muut kenraalikuvernööreille salaisia kirjoituksia lähettäneet kansalaiset nostettiin parrasvaloihin myös pilalehdissä. Bobrikoville toistuvasti kirjoittanut peräseinäjokelainen Juho Koskela päätyi pilakuvan aiheeksi Matti Meikäläisessä 30.3.1899 (nro 7A, 2).

Useimpien maaseudun ihmisten arkielämää lehtikohu ilmiannoista tuskin kosketti erityisen syvästi. Tilanne kuitenkin muuttui, jos julkisuudessa alkoi levitä huhuja omalta paikkakunnalta tehdyistä ilmiannoista. Etenkin jos ilmiantajaksi epäiltiin jotakuta tuttua. Tällaisessa tilanteessa sanomalehtien kirjoittelu ilmiantojen turmiollisuudesta ja yhteydestä venäläiseen sortokoneistoon muuttui merkitykselliseksi: se muodosti tulkintakehikon, jonka varassa ihmiset määrittivät millaisia ihmisiä ilmiantajat olivat ja mikä heidän toimintaansa motivoi. Onkin ilmeistä, että lehdistön jyrkkä kirjoittelu edisti ilmiantajiksi syytettyjen yksilöiden stigmatisointia ja syrjintää paikallisyhteisössään. Yhteisöllisestä syrjinnästä on runsaasti jälkiä ilmiantajiksi epäiltyjen kenraalikuvernööreille lähettämässä kirjeissä, joissa he kirjoittivat saamastaan ikävästä julkisuudesta ja anoivat apua itseensä kohdistuneiden vastatoimien lopettamiseksi.⁵⁸

Ankarimpaan julkiseen myllytykseen joutuivat sellaiset kirjeiden lähettäjät, joiden henkilöllisyys paljastui syksyn 1905 suurlakon tuoksinnassa. Lakon aikana kansanjoukot häätivät santarmit pois toimipaikoiltaan useissa kaupungeissa ja penkoivat santarmin arkistoja. Arkistoista paljastui kymmeniä ilmiantajien nimiä ja ilmiantokirjeitä, joita julkaistiin seuraavina viikkoina sanomalehdissä.⁵⁹ Suurlakon pidäkkeettömässä ilmapiirissä perustuslaillisten raivo sortohallinnon käytreitä kohtaan saattoi purkautua vielä avoimemmin kuin edeltävinä vuosina, mikä monet ilmiantajaksi paljastuneet kokivat asuinympäristössään. Suurlakon poliittinen murros vei ylipäänsä kasvuvalustan pois ilmiantoilta, kun keisarin ja kenraalikuvernöörin auktoriteetti rapautui heidän jouduttuaan taipumaan kansanjoukkojen vaatimuksiin yhtenäistämistoimien keskeyttämisestä ja kansanvaltaisista reformeista. Ilmiannot näyttävät kuitenkin yleistyneen Suomessa taas vuosikymmenen loppulla, kun hallinto ryhtyi jälleen kaventamaan suuriruhtinaskunnan autonomiaa ja kiristämään valvontaansa.⁶⁰

Ilmiantoilmiö pelkojen ja odotusten heijastajana

Mediajulkisuus nosti kansalaisten hallitusvallalle tekemät ilmiannot parrasvaloihin 1900-luvun alun Suomessa. Hallitusvallasta riippumaton, kansallismielisen eetoksen omaksunut lehdistö saattoi varsin vapaasti tuomita ilmiannot ja ottaa yksittäiset ilmiantajat maalitauluikseen, sillä Bobrikovin ja Obolenskin hallintokoneistot eivät pystyneet ohjaamaan lehdistön kirjoittelua haluamaansa suuntaan. Näin lehdistön ilmaisema julkinen mielipide varmasti osaltaan hillitsi ilmi-

58. Esim. KA, KKK 1901, akti 16, J. Koskela KK:lle 15.3.1901; KA, KKK 1903, 2. os V j., akti 48, D. Kilpinen KK:lle.

59. Ks. Suomenjoki 2010, 201–203, 215–218; Parmanen 1941, 298, 321; Musta sotnia, *Aamulehti* 14.11.1905, 2–3; Ilettäviä papereita, *Kaleva* 17.11.1905, 3.

60. Aihetta sivuaa mm. Luntinen 1985, 41, 145, 223–224.

antojen tekemistä ja ylipäänsä kirjeiden lähettämistä venäläishallinnolle.

Lehtikirjoittelu ei kuitenkaan välttämättä vaikuttanut ilmiantoihin pelkästään hillitsevästi, sillä aggressiivinen kielenkäyttö saattoi joissakin tapauksessa suorastaan villitä kirjeiden lähettämistä kenraalikuvernöörille ja muille viranomaisille. Routavuosien Suomessa viholliskuvien rakentaminen, aggressiivinen syyttely ja häpäiseminen kuuluivat olennaisesti lehdistön puhetapaan, ja jo eräät aikalaiset arvelivat tällaisen pidäkkeettömän kirjoittelun lietsovan kansalaisissa suvaitsemattomuutta, epärehellisyyttä ja taipumusta kielittelyyn.⁶¹ On syytä korostaa, että virkavallalle kirjeitä lähettäneisiin yksilöihin kohdistuneet pilkka- ja häväistyskirjoitukset olivat itsessäänkin eräänlaisia ilmiantoja, jotka muovasivat kyräilyn ja valvonnan ilmapiiriä samaan tapaan kuin kenraalikuvernöörille lähetyt kirjeet. Toisaalta lehdistön kirjoittelu ilmiantoja seuranneista pidätyksistä ja karkotuksista saattoi luoda vaikutelmaa ilmiantojen tehokkuudesta ja siten houkutella yksittäisiä kansalaisia ilmiantajiksi.

Vaikka poliittiset ilmiannot kytkeytyivät hallitusvallan pyrkimykseen ulottaa itsevaltiuden periaate Suomeen, niiden lähettäminen ei viime kädessä johtunut hallinnon harjoittamasta kiihotuksesta tai ohjauksesta. Pikemminkin ilmiannot tarjosivat kansalaisille tavan käyttää suomalaisten nationalistien ja keisarivallan välistä konfliktia omiin tarkoituksiinsa. Maaseudulta ilmiantoja tehneet yksilöt edustivat maatalousväestön eri ryhmiä, mutta heitä yhdisti kokemus vääryyden kohteeksi joutumisesta ja vallasta osattomuudesta. Paikallisten kiistakumppanien syyttäminen hallitusvallan vihollisiksi ja lojaaliuden vakuuttelu keisarille oli heidän tapansa yrittää saada virkavalta suopeammaksi omille päämäärilleen. Ilmiantamista voisikin luonnehtia valtiollisen politiikan inspiroimaksi kansanomaiseksi teatteriksi, joka verhosi alleen moninaisia yhteisöjen sisäisiä taloudellisia ja kulttuurisia jännitteitä.

Abstract: Denunciation fomenting the atmosphere of surveillance in Finland, 1898–1905

At the turn of the nineteenth and twentieth centuries, an unprecedented number of Finnish rural people sent letters to the Chancellery of the Governor-General of Finland. Amid the political turbulence caused by the Russian government's integration measures, these letters inflamed the Finnish-nationalist press because they were presumed to contain political denunciations against other citizens. The letters of denunciation and their senders were extensively covered in the contemporary media, and the alarmed views of nationalist newspapers were later adopted by national historiography, which tended to view denunciations as part of the increasing espionage and surveillance of the imperial regime. However, few scholars have examined the rural letters sent to the imperial government or the people who actually wrote them. This article fills the gap by analysing the content and senders of 206 letters sent from the Finnish countryside to the Governor-General between 1898 and 1905. The article examines the motives and social background of the senders and contemplates how citizens' urge to approach the Governor-General was fuelled by the attempts of the Russian government to tighten its grip over the Finnish civil society.

The article argues that a majority of the senders were lower-class rural inhabitants such as small farmers, tenants and agricultural workers whose letters were essentially motivated by experiences of mistreatment and not having a voice. Most of the letters can be called requests or complaints but many of them also contained denunciations concerning anti-government activity. Typical targets of the denunciations were civil servants, priests and landowners who were accused of circulating seditious literature, agitating against conscription or slandering the tsar or the Governor-General. The Chancellery of the Governor-General welcomed the letters from rural inhabitants as evidence of popular support to the imperial regime and occasionally launched investigations based on the denunciations. In some cases, the denunciations may even have contributed to the arrests and expulsions of nationalist activists. On the other hand, many of the senders ran into difficulties because information about their letters to the Governor-General leaked to the public, exposing them to discrimination by their nationalist fellow inhabitants.

Keywords: letters of denunciation, Russification, Finland, 19th century

61. Esim. K. R. Kares, Mitä voidaan tehdä? *Mikkelin Sanomat* 23.1.1904, 1.